

УДК 159.955:78

DOI <https://doi.org/10.31723/2524-0447-2019-28-2.11>**Юлія Володимирівна Каплієнко-Ілюк**<https://orcid.org/0000-0002-6114-9680>

кандидат мистецтвознавства, доцент, докторант

Одеської національної музичної академії імені А. В. Нежданової

yuliyakaplienko@gmail.com

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ МУЗИЧНОГО МИСЛЕННЯ

Мета статті – розкрити проблеми формування музичного мислення як основи творчого процесу композитора, виявити зв'язки з категорією художнього мислення, охарактеризувати його складники. **Методологія** визначається працями психологічного спрямування, де приділяється увага проблемам мислення, музичного мислення, роботами з естетики, філософії, що присвячені питанням сутності цієї категорії та проблемам художнього мислення, смаку, образності. **Наукова новизна** полягає у системному висвітленні категорії музичного мислення, котра розглядається у взаємозв'язку із загальними основами художнього мислення та процесом композиторської творчості зокрема. **Висновки.** Музичне мислення лежить в основі композиторської творчості та пов'язане із загальними психічними процесами людини. Цей вид розумової діяльності – складне та багаторівневе явище, яке потребує детального дослідження, оскільки основи його виникнення та розвитку – важливий аспект розуміння природи людських здібностей та творчого потенціалу. Музичне мислення – особлива категорія художнього мислення, закони якого розповсюджуються на різні види діяльності в усіх видах мистецтва. На основі проведеного дослідження та аналізу літератури з цього питання ми дійшли висновку, що розкриття специфіки зазначеної розумової діяльності є багаторівневим та багатонаправленим. Є два основні напрями дослідження музичного мислення – як вид мислення та як особливість музичного мистецтва. Музичне мислення пов'язується з філософським баченням сутності мислення та розвитком на основі мови. Складник категорії музичного мислення – це художнє мислення, закони якого спільні у мистецтві. Образи різних видів людської діяльності, що стали результатом художньо-образного мислення, – це основа світу музичних образів.

Ключові слова: музичне мислення, художнє мислення, музичний образ, художній смак, композиторська творчість.

Kapliyenko-Pliuk Yuliya, PhD in Arts, Associate Professor, Doctoral Student at the Odessa National A. V. Nezhdanova Academy of Music.

Problems of forming musical thinking

The purpose of the article is to reveal the problem of forming musical thinking as the basis of the creative process of the composer, identify links with

the category of artistic thinking, and describe its components. **The methodology** is determined by the works of the psychological direction, which focus on the problems of thinking, musical thinking, works on aesthetics, and philosophy devoted to the issues of the essence of this category and the problems of artistic thinking, taste, and imagery. **Scientific novelty** of the paper consists in the systematic coverage of the category of musical thinking, which is considered in conjunction with the general foundations of artistic thinking and the process of composer creativity in particular. **Conclusions.** Musical thinking is at the core of the composer's creativity and is associated with the general mental processes of man. This type of mental activity is a complex and multi-level phenomenon that requires detailed research, since the foundations of its origin and development are an important aspect of understanding the nature of human abilities and creativity. Musical thinking is a special category of artistic thinking whose laws extend to various activities in all types of art. Based on the research and analysis of the literature on the subject, we have come to the conclusion that the disclosure of the specifics of this mental activity is multilevel and multidimensional. There are two main areas of study of musical thinking – as a form of thinking and as a feature of musical art. Musical thinking is associated with a philosophical vision of the essence of thinking and language-based development. The constituent categories of musical thinking are artistic thinking, whose laws are uniform in art. Images of various kinds of human activity, which have become the result of artistic and imaginative thinking, are the basis of the world of musical images.

Key words: musical thinking, artistic thinking, musical image, artistic taste, composer's creativity.

Каплиенко-Илюк Юлия Владимировна, кандидат искусствоведения, доцент, докторант Одесской национальной музыкальной академии имени А. В. Неждановой.

Проблемы формирования музыкального мышления

Цель статьи – раскрыть проблемы формирования музыкального мышления как основы творческого процесса композитора, выявить связи с категорией художественного мышления, охарактеризовать его составляющие. **Методология** определяется трудами психологического направления, где уделяется внимание проблемам мышления, музыкального мышления, работами по эстетике, философии, которые посвящены вопросам сущности данной категории и проблемам художественного мышления, вкуса, образности. **Научная новизна** заключается в системном освещении категории музыкального мышления, которая рассматривается во взаимосвязи с общими основами художественного мышления и процессом композиторского творчества в частности. **Выводы.** Музыкальное мышление лежит в основе композиторского творчества и связано с общими психическими процессами человека. Данный вид умственной деятельности – сложное и многоуровневое явление, которое требует детального исследования, поскольку основы его возникновения и развития – важный аспект понимания природы человеческих способностей и творческого потенциала. Музыкальное мышление – особая

категорія художественного мислення, закони якого розпространяються на різні види діяльності во всіх видах мистецтва. На основі проведеного дослідження і аналізу літератури по даному вопросу ми прийшли к виводу, що раскрытие специфики данной умственной деятельности является многоуровневым и многоаспектным. Существует два основных направления исследования музыкального мышления – как вид мышления и как особенность музыкального искусства. Музыкальное мышление связывается с философским видением сущности мышления и развитием на основе языка. Составляющая категории музыкального мышления – художественное мышление, законы которого едины в искусстве. Образы различных видов человеческой деятельности, которые стали результатом художественно-образного мышления, – это и есть основа мира музыкальных образов.

Ключевые слова: музыкальное мышление, художественное мышление, музыкальный образ, художественный вкус, композиторское творчество.

Актуальність теми дослідження. «Психіка людини являється функцією тих вищих мозкових структур, які формуються у неї онтогенетично у процесі оволодіння нею історично складеними формами діяльності відносно оточуючого її людського світу», – так визначає генезу різних психічних процесів людини О.М. Леонтьєв [9, с. 408]. Орієнтуючись на його концепцію розвитку психіки, можемо припустити, що творчий процес та композиторське мислення теж має своєрідні етапи формування, в результаті якого мислення творчої людини має пройти «історично складені форми діяльності» та досягнути одного з найвищих результатів процесу – утворення стильового мислення.

Проблеми музичного мислення, його формування в музиці тісно пов'язані з суміжними поняттями, які межують з психічними процесами, що утворюють, власне, основи психології творчості. Тому розкриття сутності поняття «музичного мислення», основ його формування – це важливий компонент пізнання процесів композиторської творчості.

Мета дослідження – розкрити проблеми формування музичного мислення як основи творчого процесу композитора, виявити зв'язки з категорією художнього мислення, охарактеризувати його складники.

Основний виклад матеріалу. Поняття «мислення» загалом визначають як процес відображення дійсності в узагальненому та опосередкованому вигляді, що виникає з чуттєвого пізнання в результаті практичної діяльності людини. Феномен

«мислення» є предметом вивчення різних наук, зокрема філософії, психології, естетики, мовознавства, наукознавства, логіки тощо. З позиції філософії мислення визначається як «вища форма активного відображення об'єктивної реальності, що виражається у цілеспрямованому, опосередкованому та узагальненому пізнанні суб'єктом існуючих зв'язків і відношень предметів і явищ у творенні нових ідей, у прогнозуванні подій та дій» [14, с. 382–383].

Мислення має пряму залежність від завдань, що ставить перед собою людина в процесі власної діяльності. Тому можна виділити окремі види мислення, зокрема, наукове, технічне, художнє тощо. Отже, мислення в контексті нашої роботи розглядається як окрема категорія, до особливостей якої належать і специфічні риси процесу творчо-композиторської діяльності.

Процес формування музичного мислення останнім часом все більше приваблює науковців різних галузей, зокрема, філософів, естетиків, психологів, музикознавців. Про музичне мислення найбільш активно почали говорити з 1960-х років, коли з'явилися роботи з психології творчості тощо. Так, у період 1970–1990 рр. вийшли в світ монографії В.П. Бобровського «Тематизм як фактор музичного мислення», Є.В. Назайкінського – «Про психологію музичного сприйняття», «Логіка музичної композиції», «Звуковий світ музики», а також праці В. Медушевського, С. Петрикова та інші.

Проте немає чітко виробленої стратегії дослідження цього явища, оскільки аналіз проблем, пов'язаних з розкриттям специфіки даного виду розумової діяльності, дозволяє визначити багаторівневність та багатоаспектність його розгляду. Серед них найбільшою уваги заслуговують позиції двох напрямів дослідження музичного мислення – як одного з видів мислення та як особливості музичного мистецтва. М.Г. Арановський пропонує два типи співвідношень між «музикою та розумовою діяльністю»: «можна помислити про музику та можна мислити музикою» [1, с. 89]. Перший тип співвідношень науковець відносить до галузі теоретичного осмислення музики, визначаючи цей погляд на музику ніби «зі сторони – як на об'єкт спостережень, пізнання...» [там само]. Маючи давні традиції, цей тип відносин тісно пов'язаний з філософським та теоретичним баченням музики стародавніми цивілізаціями, розуміння музики не як мистецтва, а як науки

екстраполює у Середні віки. Другий тип співвідношень, за М. Арановським, «постулює мислення музикою в якості специфічних операндів», що знайшов відображення у поняттях «музична думка, музична ідея як свідчення можливості здійснювати розумові дії над музичними феноменами» [там само]. У такому разі, відокремлюючись від теоретичного осмислення, переходимо до творчого процесу або композиторської творчості.

Автор одного з сучасних підручників з музичної психології В. Петрушин зазначає, що розвиток науки про музичне мислення розпочався з системи співвідношення музичних тонів, яка була відкрита Піфагором у результаті експериментів з монохордом [12, с. 204]. Існують також кардинально інші погляди на власне поняття музичного мислення. Так, наприклад, А. Ганжа робить зауваження, що стосується правомірності застосування самого терміну, вважаючи музичне мислення метафорою «загальнофілософського поняття “свідомість”, що виявляється, з одного боку, за допомогою аналізу засобів та прийомів, якими композиторське суспільство намагається впливати на слухача, а з іншого боку, за допомогою опису результатів такого впливу» [6, с. 11].

Проблемам музичного мислення та підходам його рішення присвячена дисертація Г.Б. Єлістратової, де розкрито методологічні основи формування музичного мислення, багаторівневність його дослідження та розгляд як форми креативної, творчої діяльності. Спираючись на дефініцію поняття «мислення», сформульованого у філософському аспекті, музичне мислення дослідниця визначає як «особливий вид художнього відображення дійсності, що полягає у цілеспрямованому, опосередкованому та узагальненому пізнанні та перетворенні суб'єктом цієї дійсності, творчому перетворенні, передаванні та сприйнятті специфічних музично-звукових образів» [7, с. 17]. Дослідницею виділено два структурні рівні музичного мислення – «чуттєве» та «раціональне». До першого Г.Б. Єлістратова відносить «емоційно-вольовий» компонент та «музичні уявлення», сполучною ланкою між рівнями служить «музична (слухова) уява»; другий рівень утворюють такі компоненти: асоціації, творча інтуїція, логічні прийоми мислення (аналіз, синтез, абстракція, узагальнення), музична мова. Над усім цим, як вважає дослідниця, знаходяться «такі якості, що притаманні творчому мисленню: швидкість, гнучкість,

оригінальність» [7, с. 58–59]. Чуттєве відображення дійсності в процесі сприйняття музики переважає.

Процес музичного мислення утворюється з кількох етапів, серед яких особливе значення має семантичний складник – переробка отриманої інформації, оперування нею та підведення підсумків. Власне, підсумок стає результатом творчо-музичного процесу. Важливі аспекти процесу музичного мислення – мотивація, воля, бажання розкрити задум.

В. Петрушин відокремлює види музичного мислення: «наочно-образне», що спостерігається під час сприйняття музики, «наочно-дієве», що відбувається у момент виконання твору, та «абстрактно-логічне», яке активізується під час створення музики [12, с. 215]. Крім того, він розкриває аспекти діяльності, які лягли в основу мислення музиканта: «продумування образного ладу твору – можливих асоціацій, настроїв та думок, що стоять за ними», «обдумування матеріальної тканини твору – логіки розвитку думки в гармонічній побудові, особливостей мелодії, ритму, фактури, динаміки, агогіки, формотворення», «знаходження найбільш досконалих шляхів, способів та засобів втілення на інструменті або на нотному папері думок та почуттів» [12, с. 209].

В.П. Бобровський наводить мережу підсистем музичного мислення, відокремлюючи ладогармонічні, метроритмічні, фактурно-темброві складники цього процесу, а музичне мислення визначає так: «Музичне мислення – це діюча у творчому процесі система логічних зв'язків між інтонаційними сполученнями, що виникають на всіх рівнях. Через них проєктуються у звукове матеріальне середовище зв'язки життєвих реалій, переплавлених за допомогою художнього осмислення в форму зв'язків між емоціями-думками. Останні створюють у творчій (і сприймаючій) свідомості організований потік специфічно музичних порухів душі як основу музично-образної системи» [4, с. 13].

Музичне мислення цілком пов'язане з філософським розумінням сутності мислення, що розвивається на основі мови. У такому разі ми маємо справу з мовою музики або музичною мовою, адже музичне мислення, за визначенням М. Арановського, «наповнюється “мовним змістом” (його матеріалом стають елементи і правила цієї мови) та постає як “мовне мислення”, як реалізація в діяльності специфічної “музично-мовної” здатності» [2, с. 91].

Музичне мислення, що стало основою композиторської роботи у процесі створення музичного образу в єдності раціонального та емоційного, стало об'єктом дисертаційного дослідження Д.М. Малого. Він пропонує таку дефініцію цього явища, що цілком пов'язане з мовним мисленням: «Музичне мислення – це багаторівневий процес, чії механізми беруть участь у створенні та оперуванні одиницями і компонентами музичного мовлення-мови, що пов'язані та взаємодіють один з одним. Їх функціонування проходить у межах музичного тексту – об'єктивізацією структурного мислення, що виразає логіку розгортання музичного тексту в просторово-часовому континуумі» [10, с. 7].

Рівень мовного сприйняття музики притаманний не тільки композиторам, але й усім суб'єктам музичної діяльності, що володіють певним багажем музичної мови. Однак музичне мислення насамперед є мисленням творчим, продуктивним, тому його найчастіше асоціюють з композиторським мисленням. За визначенням М. Арановського, музичне мислення – «особливий вид продуктивного творчого мислення, що потребує відповідних здібностей» [2, с. 90].

Система музичного мислення має пряме відношення до навколишнього світу, соціального середовища. Воно виникає у процесі спілкування людей і, маючи певний «мовний зміст» (М. Арановський), кожна національна культура володіє своєю музичною характерністю, відрізняючись рисами музичного втілення, а, відповідно, й особливостями музичного мислення. Культура стає результатом однієї з форм діяльності людини і можлива тільки як висновок розвитку, виховання та навчання, спрямованих на творчість.

Проблему музичного мислення слід розглядати в руслі загальних проблем художнього мислення. Як пише М.Ш. Бонфельд, «художнє мислення, що поєднане у витворі мистецтва-знаку з художньою мовою, здійснюється у тій галузі людського мислення, яка не опосередкована вербальною мовою та словом-знаком; воно виходить за межі дискурсивної логіки та пов'язане більшою мірою з діяльністю правої півкулі мозку, яка забезпечує емоційно-образні сфери мислення». «Навіть коли справа стосується словесної художньої мови, – продовжує автор, – тоді <...> мовний аспект у ній долається; відповідно, долається у цьому випадку і домінантність лівої півкулі» [5, с. 47]. Отже, художнє мислення – це окрема

категорія, складником якої опиняється мислення музикою. За його законами, що стають спільними для різних видів мислення у мистецтві, утворюється й мистецтво мислення музику, тобто музичне мислення.

Художнє мислення – це особливий різновид мислення та вид інтелектуальної діяльності, спрямований на утворення та сприйняття витворів мистецтва. Роздумами про художнє мислення багата й філософська думка. Кант, наприклад, бачив у ньому геніальну здатність надчуттєвого розуміння, Аристотель розглядав питання про специфіку художнього мислення, інтерпретував мистецтво як форму узагальнення життєвого досвіду та ставив питання про співвідношення раціонально-розумового та чуттєво-практичного у творчості художника. І дійсно, один із своєрідних аспектів художнього мислення – це об'єктивно складений досвід ставлення людини до дійсності. Отже, як вказує С. Раппопорт, «“спільним знаменником” для всіх видів мистецтва, життєвою основою об'єктивних критеріїв оцінки і тих творів, які містять великий фактологічний матеріал, і тих, які не мають його зовсім <...>», служить той самий досвід, пов'язаний зі сприйняттям людиною навколишнього світу, що «утворює зміст художніх ідей, своєрідний аспект художнього мислення» [13, с. 334].

Визначаючи поняття «художнього мислення», наведемо приклад дефініції В. Петрушина, який зазначає, що в психології утвердилась позиція, яка визначає художнє мислення, як «мислення образами, що спираються на конкретні уявлення» [12, с. 207]. Як пише В.Г. Белінський, «філософ говорить силогізмами, поет образами та картинами, а удвох вони говорять одне і теж. Політико-економ, озброюючись статистичними числами, доводить, впливаючи на розум своїх читачів або слухачів, що стан певного класу в суспільстві набагато покращився або набагато погіршився внаслідок певних причин. Поет, озброївшись живим та яскравим відображенням дійсності, показує у правильній картині, впливаючи на фантазію своїх читачів, що стан певного класу в суспільстві дійсно набагато покращився чи погіршився через ті або інші причини. Один доводить, інший показує, і обидва переконують: один логічними доводами, інший – картинами» [3, с. 311]. Водночас Гегель припускав, що важливою є і роль практики у формуванні художнього мислення та залучив його до системи форм діяльності свідомості.

«Своєрідність художнього мислення проявляється в образно-чуттєвому осягненні світу, в органічному синтезуванні результатів дії раціонального та емоційного механізмів мислення» [11, с. 221]. Отже, образи різних видів людської діяльності стають продуктом художньо-образного мислення, важлива риса якого – узагальнене відображення, де приховане те, що найбільше впливає на думки та почуття людей, викликаючи у них певне суб'єктивне відношення. Образ – це узагальнена категорія, яка несе на собі риси епохи, що відображені кризь уявлення, думки, почуття митця, композитора. В основі сутності емоційно-образного мислення – поєднання різних вражень або образів, які можуть аналогічно впливати на емоційний стан людини, утворюючи узагальнений образ уяви, в основі якого – спільний емоційний стан.

Музичний образ створюється не тільки з чисто музичних переживань, адже емоції людини та її мислення не обмежуються окремим відчуттям, оскільки філософське тлумачення світу не буває лише слуховим або іншим. Тому людська свідомість сприймає та осмислює дійсність загалом. Отже, В. Петрушин зазначає, що «художній образ музичного твору розглядається як єдність трьох начал – матеріального, духовного та логічного» [12, с. 207]. В основі матеріального начала музичного твору – акустичні характеристики звукової матерії, що аналізуються за такими параметрами, як мелодія, гармонія, метроритм, фактура, регістр, динаміка та тембр. Проте цих зовнішніх характеристик недостатньо для утворення художнього образу, який може виникнути у свідомості виконавця та слухача. Для цього потрібно долучити уяву та волю, що дозволить по-своєму представити музичну тканину у світі власних почуттів та настроїв. Духовний бік музичного образу утворюють настрої, асоціації та різноманітні образні бачення, а логічний компонент закладений у способах організації музичного твору за допомогою гармонічної та структурної будови, певної послідовності частин музичної композиції. Отже, наявність розуміння єдності цих начал у свідомості людини говорить про наявність у неї справжнього музичного мислення.

С. Раппопорт художній образ розглядає як форму вираження нерозривного зв'язку між суб'єктом і відповідним йому об'єктом та визначає його як «особливу, діалектично складну форму відображення та осмислення життя у світі об'єктивно

складаного досвіду ставлень людини до дійсності» [13, с. 344]. Автор виділяє його три нерозривно пов'язані сторони, які, певною мірою, співпадають з думкою сучасної музичної психології, про що йшлося вище: по-перше, «конкретно-логічний зміст, тобто зображення людей та речей, явищ природи, історичних та вигаданих подій, життєвих ситуацій тощо», по-друге, «чуттєві образи, відмічені, на відміну від безпосередніх зліпків з дійсності, людським ставленням, напоєні людськими пристрастями, тобто збагачені емоційним змістом», по-третє, «художньо-логічне осмислення життєвого досвіду» на основі «внутрішньої логіки певної художньої організації», допомагаючи мистецтву «створювати ідейне багатство образів» [13, с. 345–346].

У художній творчості, мисленні проявляються й естетичні погляди митця. Естетичні погляди – це «система ідей про сутність прекрасного, про творчість за законами краси, про принципи художнього засвоєння світу, про сутність і закони мистецтва» [8, с. 44]. «Від системи ідей до образу-ідеалу, а від нього до естетичної оцінки», – так визначає Л.Н. Коган схему «переводу» естетичних поглядів у сферу художнього смаку [8, с. 36]. Художній смак означає вміння аналізувати, робити правильні висновки про оточуючі явища дійсності. Він завжди пов'язаний з оцінкою явища та виступає як оціночна категорія. Отже, художній смак, за визначенням Л.Н. Когана, – «відносно стійка система оцінок естетичної значущості явищ у відповідності з певними естетичними поглядами, почуттями та ідеалом людини» [8, с. 41]. Естетичний смак завжди виступає як синтез емоційного та раціонального. Раціональне засновується на естетичних поглядах в ідеалі людини, а емоційне – на її естетичних почуттях.

У структурі художнього смаку значне місце займають асоціації, що пов'язані з порівнянням з відомими творами та оцінкою об'єкту серед інших. Процес формування художнього смаку досить тривалий та може залежати від різних факторів виховання у сім'ї, навчальному закладі, від оточення, умов праці та спілкування у колективі тощо. Крім того, відбиток на естетичний смак накладають обставини особистого життя людини, види мистецтва (наприклад, література, поезія, живопис, музика тощо), зустрічі з його діячами, любов до міста, краю, певні уподобання серед співаків, акторів, письменників, художників.

Отже, художній смак має важливе значення у творчому, зокрема композиторському, процесі та нерідко визначає спрямованість діяльності художника, митця, формуючи риси творчості та особливості музично-художнього мислення.

Висновки. Музичне мислення – основа композиторської творчості. Проблеми його формування пов'язані із загальними психічними процесами, зокрема мисленням.

На основі проведеного дослідження та аналізу літератури з цього питання ми дійшли висновку, що розкриття специфіки зазначеної розумової діяльності є багаторівневим та багатоаспектним. Є два основні напрями дослідження музичного мислення – як вид мислення та як особливість музичного мистецтва.

Музичне мислення пов'язується з філософським баченням сутності мислення та розвитком на основі мови. Складова категорія музичного мислення – це художнє мислення, закони якого спільні у мистецтві. Образи різних видів людської діяльності, що стали результатом художньо-образного мислення, – основа світу музичних образів. На музичному мисленні позначається й художній смак, який спрямовує діяльність композитора.

Підсумовуючи вищесказане, відзначимо необхідність дослідження проблеми музичного мислення, адже цей процес є важливим складником успішної творчої діяльності мистців усіх сфер мистецтва.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Арановский М. Музыка, мышление, жизнь. Статьи, интервью, воспоминания / ред.-сост. Н. А. Рыжкова. Москва : Государственный институт искусствознания, 2012. 440 с.
2. Арановский М. Мышление, язык, семантика. *Проблемы музыкального мышления*: сб. ст. Москва : Музыка, 1974. С. 90–104.
3. Белинский В. Взгляд на русскую литературу 1847 года. *Полное собрание сочинений* / сост. В. С. Спиридонов. Москва : АН СССР, 1956. Т. 10. С. 279–359.
4. Бобровский В. Тематизм как фактор музыкального мышления. *Очерки*: в 2-х выпусках. Вып. 1. Москва : Музыка, 1989. 268 с.
5. Бонфельд М. Музыка: язык, речь, мышление. (Опыт системного исследования музыкального искусства). Санкт-Петербург : Композитор, 2006. 628 с.
6. Ганжа А. Экстенсивное и интенсивное в музыкальном мышлении XX века : автореф. дис. ... канд. филос. наук : 09.00.04 – эстетика. Москва, 2006. 26 с.

7. Елистратова Г. Музыкальное мышление как форма креативной деятельности : дис. ... канд. философск. наук : 24.00.01 – теория и история культуры. Саранск, 2003. 198 с.

8. Коган Л.Н. Художественный вкус. Опыт конкретно-социологического исследования. Москва : Мысль, 1968. 216 с.

9. Леонтьев А. Проблемы развития психики: монография. 4-е издание. Москва : Издательство Московского университета, 1981. 584 с.

10. Малий Д. Специфіка композиторського мислення в музиці останньої третини ХХ – початку ХХІ століть : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства : 17.00.03 – музичне мистецтво ; Харківський національний університет мистецтв імені І.П. Котляревського. Харків, 2018. 19 с.

11. Мышление художественное. *Эстетика* : словарь / общ. ред. А.А. Беляева и др. Москва : Политгиздат, 1989. С. 220–221.

12. Петрушин В. Музыкальная психология : учебное пособие для вузов. 2-е изд. Москва : Академический Проект; Трикста, 2008. 400 с.

13. Раппопорт С. О природе художественного мышления. *Эстетические очерки*. Москва : Музыка, 1967. Вып. 2. С. 312–356.

14. *Философская энциклопедия* / гл. ред. Ф.В. Константинов. Москва : Советская энциклопедия, 1964. Т. 3. 584 с.

REFERENCES

1. Aranovskiy, M. (2012). Music, Thinking, Life. Articles, Interviews, Recollections. N. A. Ryzhkova (Eds.). Moscow: Gosudarstvennyy institut iskusstvovedeniya [in Russian].

2. Aranovskiy, M. (1974). Thinking, Language, Semantics. Problems of Musical Thinking: Collection of Articles, (pp. 90–104). Moscow: Muzyka [in Russian].

3. Belinskiy, V. (1956). A Look at Russian Literature in 1847. Full Collection of Writings. V. S. Spiridonov (Eds.), (Vol. 10), (pp. 279–359). Moscow: AN SSSR [in Russian].

4. Bobrovskiy, V. P. (1989). Thematism as a Factor of Musical Thinking, (Issue 1). Moscow: Muzyka [in Russian].

5. Bonfeld, M. Sh. (2006). Music: Language, Speech, Thinking. (A Systematic Study of Musical Art). St. Petersburg: Kompozitor [in Russian].

6. Ganzha, A. G. (2006). Extensive and Intensive Thinking in the 20th Century Musical Thought. Extended abstract of candidate's thesis. Moscow [in Russian].

7. Yelistratova, G. B. (2003). Musical Thinking as a Form of Creative Activity. Extended abstract of candidate's thesis. Saransk [in Russian].

8. Kogan, L. N. (1968). Artistic Taste. Experience. Sociology-specific Research. Moscow: Mysl [in Russian].

9. Leontev, A. N. (1981). Problems of the Development of the Psyche: monograph, (4th ed.). Moscow: Izdatelstvo Moskovskogo universiteta [in Russian].

10. Malyj, D. M. (2018). Specificity of Composer Thinking in the Music of the Last Third of the 20th and the early 21st Centuries. Extended

abstract of candidate's thesis. Kharkiv: Kharkivskyj nacionalnyj universytet mystectv imeni I. P. Kotljarevskogho [in Ukrainian].

11. Belyaev, A. A. (Eds.). (1989). Artistic Thinking. Aesthetics: Dictionary, (pp. 220–221). Moscow: Politizdat [in Russian].

12. Petrushin, V. (2008). Musical Psychology: Textbook for Universities, (2nd ed.). Moscow: Akademicheskij Proekt; Triksta [in Russian].

13. Rappoport, S. (1967). On the Nature of Artistic Thinking. Aesthetic Essays, (Vol. 2), (pp. 312–356). Moscow: Muzyka [in Russian].

14. Konstantinov, F. V. (Eds.). (1964). Philosophical Encyclopedia, (Vol. 3), (p. 584). Moscow: Sovetskaya entsiklopediya [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 24.04.2019 р.